

Министерство образования Республики Беларусь

Учреждение образования
«Белорусский государственный педагогический университет
имени Максима Танка»

Исторический факультет

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ**

Материалы III Международной студенческой
научно-теоретической конференции

Минск, 18 апреля 2018 г.

УДК 378.14:30(061.3)

ББК 74.58:60

A43

Рекомендовано
советом исторического факультета
УО «Белорусский государственный педагогический
университет имени Максима Танка»
(протокол № 8 от 29 марта 2018 г.)

Редакционная коллегия:
кандидат исторических наук доцент А. В. Касович (отв. ред.);
кандидат исторических наук доцент С. П. Шугляк;
кандидат педагогических наук доцент А. А. Горзюк;
кандидат исторических наук доцент А. Ф. Великий

Рецензенты:
доктор исторических наук профессор А. М. Лютый;
доктор исторических наук профессор И. В. Баривончик

Актуальные проблемы социально-гуманитарного знания :
A43 материалы IV Междунар. студ. науч.-теорет. конф., Минск,
18 апр. 2018 г. / редкол.: А. В. Касович (отв. ред.) [и др.];
Белорус. гос. пед. ун-т им. М. Танка. – Минск : РИВШ, 2018. –
216 с.

ISBN 978-985-586-129-5.

В сборнике представлены материалы исследований молодых ученых высших учебных заведений Республики Беларусь и Российской Федерации, учащихся учреждений общего среднего образования, посвященные актуальным проблемам исторических, педагогических и социально-гуманитарных научных дисциплин.

Адресуется преподавателям, магистрантам и студентам вузов.

УДК 378.14:30(061.3)

ББК 74.58:60

ISBN 978-985-586-129-5

© Оформление. ГУО «Республиканский институт высшей школы», 2018

МАСТАЦКАЯ РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ ВОБРАЗА НАСТАЎНІКА ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ XX СТАГОДДЗЯ (НА ПРЫКЛАДЗЕ ТВОРЧАСЦІ Я. БРЫЛЯ, Я. КУПАЛА, Я. КОЛАСА, І. НАВУМЕНКІ, В. БЫКАВА)

У.М. Мяшкова, 10^А, ДУА "Гімназія № 174 г. Мінска"
наук. кір. - Г.В. Казлова, настаўнік беларускай мовы і літаратуры ДУА "Гімназія № 174 г. Мінска"

У нашай літаратуры можна вылучыць цэлую галерэю настаўніцкіх вобразаў. Сярод іх – Міхась Лемяшэвіч з рамана "Крыніцы" Івана Шамякіна, пані Мар'я з аповесці "Сірочы хлеб" Янкі Брыля, Алесь Мароз з аповесці "Абеліск" Васіля Быкава, Алена Адамаўна з аповесці "Развітанне" Вадзіма Янкоўскага, а таксама вобразы настаўнікаў у творах А. Кулакоўскага, І. Навуменкі, А. Асіпенкі і іншых [4, с. 119].

Зварот беларускіх пісьменнікаў да статусу настаўніка не з'яўляецца выпадковым, бо ў лёсе нашай краіны роля настаўніка была асаблівай.

Як паказвае гісторыя, ролю адукацыі ў нацыянальна – культурным руху на Беларусі ўсё больш пачынала разумець наша інтэлігенцыя. Вядома, у першую чаргу – гэта настаўнікі.

Як перадалі свае погляды на асобу настаўніка пісьменнікі XX стагоддзя? Зрэшты, бім пазнавальнае літаратурнае падарожжа.

Янка Брыль паказаў вобразы настаўнікаў у аповесці "Сірочы хлеб". Шчыльна і навуку пісьменнік спасцігаў у роднай вёсцы, а пасля вучыўся ў сямігодцы. Сваіх настаўніц Вэляціну Лычакоўну, Мар'ю Пранеўскую, якія ўвялі яго ў цікавы свет літаратуры, ён вельмі любіў. Менавіта гэтыя таленавітыя педагогі сталі прататыпамі настаўніцы пані Мар'я ў аповесці "Сірочы хлеб" (1942-1956). Гэта адзін з ранніх твораў пісьменніка, у якім адлюстравана з'ходнебеларуская тэма. У творы аўтар паказвае шматлікіх настаўнікаў. Першым і сапраўдным настаўнікам галоўнага героя аповесці Даніка Мальца быў вясковы падпольшчык Мікола Калелеў, які навучыў чытаць хлопчыка на роднай мове.

Аднак жыццё сутыкала героя і з шэрагам іншых настаўнікаў, такіх, як Цаба, Рузя, Дулемба. Хлопчык, у якога абудзілася пачуццё нацыянальнай самасвядомасці, які адчуў сябе сынам свайго народа, не мог назваць сваімі настаўнікамі, бо тыя ненавідзелі вучняў, абражалі іх, асабліва пагардліва ставіліся да дзяцей беларусаў, драгім чалавекам, сябрам і дарадцам стала для Даніка пані Мар'я.

На фоне адмоўных персанажаў польскіх настаўнікаў Я. Брыль вылучае пані Мар'ю, якая любіла сваіх вучняў, аддавала ім сваё сэрца. Яна не дзяліла дзяцей на польскіх і беларускіх, багатых і бедных. Урокі гэтай настаўніцы для Даніка і іншых падлеткаў беларусаў сталі ўрокамі жыцця, далучэння да сусветнай літаратуры і культуры [1, с. 57].

Да адлюстравання вобразаў настаўніка звяртаецца ў сваіх творах Я. Купала. Так у 1913 годзе ўпершыню была надрукавана п'еса аўтара "Паўлінка", у якой адным з галоўных герояў з'яўляецца Якім Сарока. Гэта сельскі настаўнік, перадавае чалавек беларускай вёскі. Ён пратэстуе супраць старых парадкаў, прытрымліваецца роднай культуры, хоча ўсяго новага і светлага. Але на жаль, ён выступае ў камедыі як "паздычны персанаж, які дзейнічае больш за сцэнай, чым на сцэне, па гэтаму вобраз сельскага настаўніка застаецца недастаткова акрэсленым.

У аснове п'есы Я. Купалы "Тутэйшыя" – роздум аўтара пра гістарычныя шляхі і будучыню беларускага народа. У гэтай п'есе Я. Купала метафарычна паказвае Беларусь як быццам бы ўкрыжаваную паміж Расіяй і Польшчай. Ён выказвае глыбокую трывогу за духоўную спадчыну беларускага народа, яго нацыянальную свядомасць. Адмоўным персанажам процістаўляюцца ў п'есе вобразы, якія прадстаўляюць беларускі народ, перш за ўсё гэта вобраз настаўніка Янкі Здольніка. Гэта чалавек перадавых поглядаў, з цвёрдымі жыццёвымі прынцыпамі, які адмаўляе старых парадкаў і хоча далучыцца да грамадскай працы. Аднак у творы Здольнік – не палітычны дзеяч, а вучучы рамантычна настроены ідэаліст, поле дзейнасці якога вельмі нешырокае [1, с. 653].

Асноўным матывам трылогіі Я. Коласа "На ростанях" стала імкненне паказаць значэнне ролі інтэлігенцыі ў працесе асэнсавання беларусамі свайго месца ў свеце. Цэнтральным вобразам з'яўляецца вобраз настаўніка Лабановіча. Гэта сур'ёзны, сумленны, адукаваны чалавек, які добра ведае сялянскае жыццё. Сваё прызначэнне юнак бачыць у павышэнні культурнага ўзроўню народа, яго нацыянальнай свядомасці. Складаны шлях прайшоў герой трылогіі Якуба Коласа. Часам ён памыляўся, але ніколі не ішоў на кампраміс са сваім сумленнем. Лабановіч быў мужным і непахісным у час суровых выпрабаванняў, з якіх ён выйшаў з адзінай думкай: "Чалавек павінен жыць для добра, ён павінен быць карысным людзям".

Цяжкай была доля народнага настаўніка ў дарэвалюцыйны час. Якуб Колас ведаў гэта са свайго вопыту. Не ўсе настаўнікі маглі вынесці гэтыя цяжкія выпрабаванні лёсу. Некаторыя з іх цалавалі

папоўскія рукі, кланяліся становому прыставу. Такім чынам яны кулялі адлюсны спакой і бестурботнае існаванне. Але за гэта яны плацілі вялікую цану – страту чалавечай годнасці. Лепшыя, найбольш перадавыя выбіралі сабе іншы шлях. Быў ён цяжкі, але быў ён слаўны. На яго з самага пачатку працы ў школе ўступіў Андрэй Лабановіч.

Яшчэ ў адным творы Я. Коласа згадваецца вобраз настаўніка – у ліра-эпічнай паэме "Новая зямля". У нашай літаратуры няшмат вобразаў, у якіх быў такой настаўкай сілай быў увасоблены дар педагога, як гэта ўвасоблена ў вобразе дзядзькі Антоса. Успеленню педагогічнага таленту дзядзькі Антоса ("ён быў настаўнікам, суддзёю...") прывячваюцца многа старонак у паэме. "О, дзядзька спосабаў меў многа даняць праціўніка малому!". Гэтым вобразам пераканальна даводзіцца ісціна, што, каб даць некаму, трэба мець самому, што толькі духоўна багатая асоба здольна ўзбагаціць іншых [1, с. 659].

Пазней, у другой палове XX стагоддзя многі пісьменнікі таксама звяртаюцца да вобраза настаўніка. Напрыклад, у апавяданні Івані Наву, які "Настаўнік чарчэння" падаецца вобраз старамоднага настаўніка Апалінарыя Актывічкі. Стары настаўнік добра ўсведамляе, што яго жыццёвыя прынцыпы можа не зусім падыходзіць для маладых людзей іншага пакалення, але яму ўдаецца праз латынь прывіць сваіх вучняў разуменне асноўнага, таго, што немагчыма адабраць – разумення Радзімы. "Радзіму шукаю і абараняць яе павінны" – дадзены лацінскі афарызм становіцца асноўнай канцэпцыяй у жыцці многіх вучняў Настаўніка.

Гімнам Настаўніку з'яўляецца п'есавесць В. Быкава «Абеліск». Галоўны герой – вясковы настаўнік Алесь Іванавіч Мароз. У часы фашысцкай акупацыі Мароз з-за калецтва не змог ваяваць на фронце ці ў партызанскім атрадзе. Але калі яго выхаванцы былі арыштаваны, ён кінуўся ў партызанскі атрад, каб знайсці выратаванне вучням. Фашысты ж паставілі страшную ўмову: калі настаўнік з'явіцца ў паліцыю, хлопцаў адпусцяць. Нягледзячы на забарону партызанскага кіраўніцтва, Мароз добравольна здаўся фашыстам. Ён хацеў у апошні міг жыцця быць побач са сваімі вучнямі і, духоўна падтрымаць іх перад пакараннем. Мароз – герой, барацьбіт, увасобленне духоўнай велічы чалавека, які ўласнай смерцю прадэманстравваў непарыўнасць слоў і спраў настаўніка, вернасць высокаму настаўніцкаму прызначэнню [2, с. 284].

Крытыкі смяюцца, што больш эстэтычных, больш прывабных вобразаў настаўнікаў, чым коласіскі Лабановіч і быкаўскі Мароз, бадай, у нашай літаратуры няма.

Пісьменнікі кожны па-свойму і пры дапамозе розных мастацкіх сродкаў і прыёмаў паказалі вобразы настаўніка. Такім чынам, настаўнік у беларускай літаратуры першай і другой паловаў XX стагоддзя прадстаўлены ў наступных іпастасях:

- народны асветнік;
- чалавек перадавых поглядаў;
- сацыяльна актыўны прадстаўнік грамадства;
- ідэал для іншых.

У наш час, калі ідзе актыўнае рэфармаванне сістэмы адукацыі, калі ажыццяўляецца выхад краіны ў сусветную адукацыйную прастору, асабліва значнасць набывае асоба школьнага настаўніка.

Праца себйгітаў разумнага, добрага, вечнага самая важная і неабходная і сёння, бо чалавеку, «каб выбраць лепшую з дарог, патрэбна мудрасць працы, нашых сэрцаў, патрэбны маці, бацька, педагог...». З такой высновай лірычнага героя верша Пімена Панчанкі «Ратуйце нашы душы!» нельга не пагадзіцца.

Літаратура

1. Беларускія пісьменнікі (1917 – 1990): Даведнік; Склад. А. К. Гардзіцкі. Нав. рэд. А. Л. Верабей. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1994. — 653 с.: іл. ISBN 5-340-00709-X
2. Бугаёў, Д. Я. Вывучэнне творчасці Васіля Быкава ў школе: дапам. для настаўнікаў устаноў, якія забяспечваюць атрыманне агул. Сярэд. Адукацыі / Д. Я. Бугаёў, М.І. Верціхоўская, В. У. Верціхоўская. – Мн.: Аверсэв, 2005. – 284 с.
3. Дакументы і матэрыялы па гісторыі Беларусі. Т.2, 1998. – С. 582. 584
4. Мішчанчук, М.І. Настаўнік – пра настаўнікаў // М.І. Мішчанчук. – Мінск, 1989. – 119 с.